

Хюьнаш

Дукъахь дара Дадаглеран гюли долу кхаш. Попа-лаьтта тӀехь къаьсттина картол, хох, жӀонк – муьлхха а орамат дика кхуьура. Уьрдан йистошкахь кхоь-хъаьжкӀа юьйра. Варша йистехь боккха кхор бара, оцу куюпахь а уггаре а зюьртала дитт ду ала мегар долуш. Кхаш тӀе баьхкинчех дукхахболчара молуш генадоццуш шовда а дара. Цъана заманахь Дадин дендас, Мадага, баьккхина мохк бу иза. Шовданна гергахь хиларна билгалбина, шен хен-хенахь кхада а кходуш, доладина кхор лаламат куюцехь гора. БӀе шо сов хан ю цуьнан, Дадина хетарехь. Асара-маьрсан хенахь къахьоьгучарна кӀелахь садаӀа чӀоӀга бегийла дара кхузахь. Цул сов, гурахь лаламат мерза кхораш а хуьлура. Къаьсттина хичубохка а, цу баккха а магош бара Мадаган кхор. Виллина Дадас шен денда вуьйцуш ладийгӀинчу Канина а бевзинера и кхор а, цунна гергара шовда а. Ша царна цӀерш техкича санна, «Мадаган кхор», «Мадаган шовда» бохуш, дӀалелара кӀант. Бакъду, тӀаьххьарчу хенахь ун хиллера Канина оцу кхурах а, оцу шовданах а.

«Вадал, битон эций, гӀой, шовдан шийла хи дохьуш воьл! Же, вадалахь, кхурах кхозучу гаьнгали чуьра кӀант самаваьллий хъажал!» – бохуш, дийнахь сарралц, толлу жӀаьла санна, кхан дохалла лоблура иза. Асар динчу меттера леха схьалехьор а дацара аттачех. Хьалхо, жима волуш, самукъа а долуш воьлура Кана кха тӀе богӀучаьрца. ХӀорш ворданахь боьлхуш, Дадас наггахь архаш а лора Кане. Цул тӀехдаьлла кхин хазахетар дацара кӀентан. Виллина ловзуш лела йиш хуьлура хӀетахь. И дӀадаьлла – хӀинца

кхуьнга хьадал-вадал бахар совдаьлла. Дал санна ций а велла, х1инца сарралц ида везаш хуьлура х1ара. Гаж таккхол мел хилларг а вара г1уллакх-балхана т1евоьллина. Сибарехара ц1адаьркина дукха хан а яцара – лаьттана ховха куьг дезара: къацахетарийн карахь дисина, энжададаьллера даймехкан латта. Белхан ка ца долура. Веккъа цхьа Кана хилла ца 1ара балхана т1евоьллина, лулахойн ардаш т1ехь а хезара, Кана санна, бертаза лохкучу берийн чам боцу ц1ог1анаш. Дукха ницкъаш а ца бора царна, амма гуттар а ловзар дезачу берийн арз-г1овг1а хотешкахь йоцуш ца хуьлура. Йочанаш д1асевцначуьра бохуш, балхана сутарабевлла хьийзара баккхийнаш: т1аьххьарчу муьрехь, дог1анаш лаьтташ, асарш дукъделлера. Цундела делкъа-хенахь а, ламаз диначул т1аьхьа а чомахь мижарг баа а йиш йоцуш, хьийзара дай-наной.

Бакъду, Канина базбеллера х1ара асаран мур. Буьйсана ша набаро вожочу муьргехь а дагалелхара цунна: «Дависа, кхин цкъа а са ма хилахьара вайна арахь. Дависа, даима а бода латтахьара вайна!» Оцу ойлане ца хохьура Кана. Цкъа кхуран 1индаг1ехь кхозучу гаьнгали чохь воьлху ваша д1атеван вахийтича, цуьнга а балхийра цо шегара бала. «Мадаган кхор, Мадаган шовда аьллачохь биси х1орш-м. Дависарг-я! Цкъа дакъалур дац-те и кхор а, и шовда а! Суна оьшуш хиллехь, тоххара дакъаделла хир дара. Сайна хаза ловзуш лелаш ма вара со. 1умар!.. 1умиш!.. Варийлахь, воккхахила сих ма лолахь! Хьуо воккха хиллий а ца хоуьйтуш, х1окху гаьнгали чохь 1е хьо. Со санна, хьийзор ву хьуна хьо а. Хи да, 1еха т1егулбе, х1оьънаш схьалахьаде. Кхин х1ума хаа а ма ца хаьа х1окхарна-м... Чекх маца девр ду-те?! Кхин дан вон дац соьга, и х1оьънаш х1окхара хьахийча!..» – аьрзнаш дора к1анта. Кест-кеста хуьлура и аьрзнаш. Х1инца а, к1ант ца туйш, хьийза Кана юкъахваьккхира ненан озо:
– Кана-а, соцур вац иза... со д1айог1у, ас вузор ву и. Хьо схьавоьл чеккка, ас асар даьккхинчу к1айдарга т1ера х1оьънаш схьалахьадел. Гучубаьл-баьлларг схьа ца эцча, лаьтта юкъа а доьлхий, къайладовлу уьш. Юхашара а, иштта бала а хилла, лаьттар ду, д1асхьа а керчох... Дала бекхам оьцийла царех, х1ан-х1аъ... – ша-шега луйш хезара нана.

– Нана-а-а!.. – ира ц1ог1а делира к1антера, нанас и олу хезча. – Ма алахьа соьга уьш лехьаде! Ас лехьор дац хьуна уьш, ахьа со вийча а-м... И атта ду моьтту шуна... Хьорканаш лозуш ю-кх сан, и ведар т1едеттаделла... суна к1ордийна!.. Суна хьех-мерах чекхдевлла и шун х1оьънаш...
– Хьуна а, тхуна-м девлла!.. – аьлла, т1етайра нана. Т1аккха, юха а к1антана т1ейирзира:
– Ма 1елахь, Кана, ас довр дийр ду хьуна. Сихо елахь. Со д1айог1у ...
– И цел етташ, мукъа 1аш волчу Мовсаре лехьадайтта и х1оьънаш цкъа мукъане а... Ведар дуьзча, цуьнга хьуьн чу д1а мукъане а дахьийтахьа! – аьлла, велха волавелира к1ант.
– Кана-а!.. схьаволахьа нанина... ма велхяхьа. Нахана д1ахахьа, товш ма дац: хьо цхьа бутт баьлча, ишколе волавала везаш ма ву... Хьо воккха к1ант ма ву х1инца... Ши ведар

лахъадехъа, диснарш ас айсса ляхъор ду... Дика дуй?!

Мел доглучу дийнахъ а иштта хъал дара кхаш тлехъ. Наношна къахетара шайн кегийчу берех, делахъ а, цара гло ца дича, лара ца бора уш.

– Хъайн десара... и ши ведар дуьзча, ахъ кхин ляхъаде эр даций соьга?! – воьлхучуьра а тийна, нанна тлевирзира жима клант.

Гаьнгали чуьра лумар схъа а эчна, шина клантана букъ тухуш, хъуьнехъа дла а йирзина, и вузо юьлира нана. Сутара ненах тасавелла лумар а длатийра. Шен шогачу куьйгаца беран йовлакхан тлемиг а лавцна, иза клентан юьхъах а, логах а хъоькхуш, цунна тамбора нанас. «Цкъа чекхбер бу хлара мур а. Хало йоцуш, нохчочунна муххале а, цхъа а хан ца еана, – ойланаш йора нанас. – Хаза хенаш а йоглур ю, Дала мукъалахъ!.. Вай цлахъ ду хлинца... Сибрехахъ-х даций, шен Делан кхолламца!.. Нийса бохий ас, лумиш?! Тлаккха нанас хъо хъийзор вац хъуна, Кана санна. Хлетале хлоьънаш а чекхдовла ма мега. Тлаккха хъо, нанина юкъа-кара шовданера шийла хи а дохъуш, лийчахъана волу... Хлаъ! Хъайна бочаблараш а дууш, цлазамаш а лехъош лийр ву... нанин хазаниг ву, диканиг ву хъо... Катоххий, вуза хъажалахъ, луми-и-ш, нанин лан йиш яц хъуна», – ша-шега а луйш, лара иза. Оцу муьргехъ Канин шийла мохъ хезира нанна. «Ма елхяхъа, стаг йоцу хлума... Гай-м ца етти хъан?!» – аьллачу Мовсаран гловгла а кхечира тлаьххъе. Вуьзний-вузанзий волу клант гаьнгали чу а виллина, битон хъалаайина шийла хи а мелла, шина клантана тле яхара нана. Иза тлехачале аьлла, дуьхъал мохъ бетташ, бехказавийла хлоьттира Мовсар:

– Нана, ас цунна кладда а ца дина хъуна... – бохуш.

– Ахъ муха ца дина хлумма а?! Ас оцу коьртах хлоь тоьхна, лункарвоккхур ву хъо... Со лаза ца во, моьтту хъуна? – майраваьлла, чукхиссалора Кана.

– Нана, хъажахъа!.. Асарна цел а етташ, со длавовдуш волуш, «тлох-тлех» аьлла, хлоьънех цел кхийтира сан, тлаккха ас, схъаэчна, кхин юха а ца хъожуш, тлехъаластийра хлоь. Шен хьоркех кхийти бохуш, яла керчаш ю-кх хлара стаг йоцу хлума. Ас цунна кхин дина хлумма дац, нана, бохуш – нанна хъалха бехказавуьлура Мовсар.

Хилларг кхин хлума доцийла хууш йолу нана, Мовсарна тле а йирзина, цуьнга бляьца а йина, Канигахъа «гло даккха» хлоьттира:

– Ойн, Мовсар, и хлума деш хуьлу ткъа?! Ши бляьрг биллина, кхосса ма беза хлоь...

Йоккхачу тоьпан хлоь бай иза-м... Хъуна хлун моьтту?! Канин бехк бац, вилхича а, дера, бац... Мел боккха хлоь бу иза. И кхетча-м, милла а воьлхур ву. Цу тле а хьорканах кхеттий иза-м, – Канин хьорканах, эрна доллушехъ, куьг хъекха хлоьттира нана. – Хлоьхул тлаьхъа, юха а хъажий, кхоссалахъ хлоь. Денна, хлоьънаш схъалехъош, тлаьхъахлоьттина

лелачу хлокхунна вай массара а йоккхачу тоьпан хлоьънаш тледеттахь, хлара-м атавелла чекхвер ма ву... – бохуш, шина клантана юкъахь машар беш йоллура нана. Цо лелочух нийса кхетта Мовсар асарна цел етта хлоьттира юха а.

Глаьттина Кана, «тлалкI-тлилкI»-нехъа ведар чу хлоьънаш а туйсуш, дегаза Мовсарна тлаьхъаоьхура. Лерина ладоьгIча бен ца къаьстара цо ден шабар-шибар: «Шен да-нана делла дисахъара хлорш... шен ворхIе а дена неIалт хуьлийла хлорш Iенийначунна... ша схъалахъо дезаш хиллера... Дависа, и мила ву хаахъара: ас оцу хъе тIе а деттар дара хлорш цунна. Кхуза ца Iенийча, кхин меттиг яцара-те цунна... Ша велла дуйсийла цуьнан хлорш...

Канин «ГIам-ГIим» клордийначу Мовсара эххар а човхийра иза:

– ХIе-ей! И хъайн цубуу дIа а сацаяй, бехъа и болх... Ахь ма гIад-амал кхачийна...

Кхо шо бен шел воккха а воцчу вешех клант башха оза а ца велира.

– ДIасацахъа, цулла а, хъо!.. Эцца и, цел етташ, Iен-м атта дай хъуна. Со маца вер ву хлорш лехъийна?! Шу хIинцца кхура клел гIур ду, со хлоккхехь а витина... Суна клордийна хлорш лехъо, – яппарш йора кланта.

– Чекхдовллац лехъийча, вер ву, – Iад ца Iалора Мовсар. – Иштта, хIинца ахь санна, маситта шарахь лехъийна, хъуна, уьш ас а... сол баккхийчара а. Хъо ца тешахь, нанега хаттал... Кхуза кхаш тIехь мел болчу нехан бераш а ду, ахь санна, гIовгIа а ца еш, уьш лехъош... Эцца Iусмин шовданехь берш а, Гехин кхорехь берш а, Уьди-гIалахь мел берш а...

– Делан дуйхъа бац!.. Суна и пуйташ стенна ютту ахь?! – юкъаиккхира Кана.

– ВаллахIа, бу-кх!.. ДIахъажахъа, дIо-о Iисин баса, хъуьлла Осмин клажа, дIо-о-ге Кожалга-дукъа... дIахъажахъа дIо-о Уьдин-гIала... Туп лаьттинчу дIахъажахъа...

Хлорш-м массо меттехь а дай... хъо бен вац моьтту хъуна, хлоьънаш лехъош?! Хлор шарахь лехъош дай хлорш-м!..

Мовсаран тлаьхъара аьллачу дешнийн иэс дира Канас. « Цо муха элира?! Массо а меттехь лехъош ду... хлор шарахь лехъош ду ма элира цо... – шен беран кхетамца ойлаян хлоьттира Кана. – Ой, ткъа хлорш мичара девлла кхуза?! Мел лехъийча а, чекх ца довлуш, хлоьънаш мичара девлла?! Хлор буса уьш Iенош цхъаъ ву-те? Хлоьънаш дерриге цхъатера а ма ду, лаьттац ца къасталуш, боьха а ду... Iуьргаш а дийлина, тIехь клмарш а долуш... Там бара уьш, жинаша охъадоьхкина хила?! Ас Дадега хоттур ду!..»

Иштта ойланаш кегош Iачу Канина хаа а ца делира веана Дада шена юххе дIахIуттуш. Мадаган кхурана гергахь йолчу цхъана муцIарахь глабакхийн хаьснийн го къовлуш Iийна, ламаз-хан герга кхаьчча, делкъе а еш аьлла, схъавеара иза.

– Кана-а-в! Во-о, Кана! Дедаларг-я! Ма клант ву-кх Дадин! Ма белхало ву-кх хьо Дадин, ван-м ткъа!.. Нехан-м бац, хьуна, хьо саннарш! Дера бац!.. – ша тлевогий а хоуьйтуш, веара Дада.

Асар деш болчаърца клеззиг къамел а дина, ламаз дан дагахь кхор болчухьа длаволавелира воккха стаг.

– Дада, хлара сан ведар ахь кхура клел кхаччалц дладеача, цигара дла, ас хьуьн чу дла а даьхьна, инах чуланор дара. Дладохьий ахь, Дада? – дендена тлевирзира клант.

– Ой, дера дохьу, дукха дан а дохьуш-м!.. Сан сир дожа кхерам а бац! – резахилла, тлетайра Дада.

Дендеца Канин хилла эвхьазалла а ца тайна, нанас човхийра иза:

– Вуй-й!.. Дала къарве глзкхи!.. Длавала суна гучура!.. Гиллакх доцуш вай хьо-м...

Сиззалц дуьзна ведар а карахь воьдучу дендена, дехьа-сехьа вуьйлуш, юххелелхара клант.

– Дада, хлара хлочьнаш ма дукха ду кхузахь?.. Хлорш хьан ленийна хьий хьуна? – хаьттира Канас, Дада охьахиъча.

Жоп дала сих ца велира воккха стаг.

– Дера хаьа сан клант, дукха хаа а хууш-м... Ца хууш делара иза... – парглат вистхилира Дада.

– Дада, жинаша-м ца ленийна-те уьш? – сакламделлера клентан.

– Оцу жинел а далатоьхначара ленийна-кх, Кана...

– Уь муьлш бу, Дада?

– Уьш дукха генара бу. Хьуна бевзар бац уьш.

– Дада, церан це хьий хьуна?

– Дера, хаьа!.. Сан дендас дийцина суна... Цхьаь Гарабби ву... важа – Варанци... Цара бина-кх хлара болх.

– Церан хлун бала бу вайна и хлочьнаш лено? Тлаккха церан да мила ву? – ша ца кхетаре терра, хлуть-хлутьу а хоьттура кланта.

– Церан да хоьтту ахь? Церан ден це Паччахь ю. Дю-о генарчу махкара бу уьш, и Паччахь а ву цигара... – Канин сатедан гертара денда. – Говраца вахача а, цхьана шарахь бен дла ца кхочу, боху, цига.

– Дада, церан хлун бала бу вайн кха тле хлочьнаш лено?

– Иштта вайна асар дан хала хилийта, целаш а йохош... Вайн дог этю, вай оьглазъэхийта... Хьо хьийзавайта, ловза ца вуьтуш... хьо велхийта... Вайна хьаьжклаш ца хилийта... Вайна ахьар ца хилийта... Вайга чомахь сискалш ца яйита... Вай маьрша ца дита... – ойланийн урх юхауьйзура воккхачу стага. – Церан хлочьнаш хьалххе чекхдевллехьара, хинца уьш лехьо цадезнехьара, хьо ловзуш хир ма вара, цани юкъара цлазамаш а дууш, бочаблараш а лехьош...

– Дада, царна муха хьна хлökkхехь вай дуй?.. Схьабахка царна хьан дийцина? – юх-юха

хоьттуш, ца соцура клант.

– Царний?! Царна шайна гина-кх. Паччахь вуно воккха стаг хилла бохуш, дийцинера суна, вуно лекха а волуш, хлара Мадаган кхор санна, нуьцкъала хилла, боху. Боккха ши б1аьрг а болуш, – клант лехаваллал жоп дала гертара денда, амма важа къарвала ца туьгура.

– Дада, хьяжахья, хлоккхул боккха хиллий и Паччахьан б1аьргаш? – шен карара х1оъ гайтира Канас, шен буйннал болу.

– Дера хилла... хилла а-м ца la. Чарранал боккха хилла цуьнан б1аьргаш бохуш, хезна суна-м.

– В1але-е-лай!.. – б1аьргаш къаьрзира к1ентан. – Т1аккха-м тамаш а бац!..

– Оцу сутарчу б1аьргана гуш хилла х1окху дуьнен т1ехь мел дерг а: Мадаган кхор а, Коьжалган-дукъ а, вай а, вайл дехьяхь мел дерг а... – ша дуьйцург беран ойланех тардеш дуьйцура воккхачу стага.

– Т1аккха... Дада, буьйсана д1авуьжуш, д1ач1аг1алуш хиллий Паччахьан б1аьргаш? – хоьттура к1анта.

– Ца хилла, куц ду. Даима а, лад-д1а сема, диллина хилла... цкъа а ч1огуш а доцуш... къаьрзина лаятташ. Ур-атталла, т1еч1аг1а нег1арш ца хилла, боху, цуьнан, – шега хоьттучуьнга терра жоп лора Дадас.

– Паччахьан х1унда хилла иштта даккхий б1аьргаш?

– Дуьне а, дуьненахь мел дерг а цунна гуш хилията. Дуьне цкъа д1акхаллал йолчу цуьнан сутарчу амалх терра хилла б1аьргаш а. Иштта и шен г1унжара б1аьргаш а къерзош, хьенан кха т1е х1оьънаш ленор дара-те бохуш, хилла-кх и Паччахь.

– Осто-о-пираллах!.. Дала д1аиэца иза!.. – цецвуйлура Кана.

– Дала д1аиэчна, хьуна, иза-м. Х1инца хьо санна, со жима волуш хезна суна, и Паччахь вийна бохуш. Дала кхин х1окху дуьнен чу ма воуьйтийла и саннарг... Делан мостаг!.. – къедадора воккхачу стага даима дагна леткъаш, дицдан цатуьгурш.

– Ма дика ду и вийна!.. Дада, цуьнан ши клант мила ву бохура ахь? Кхуза веанера и шиъ?.. – юха а хеттарш дора, дерриге а хаа луучу к1анта.

– Х1аъ, веанера... Сан дендена а, цуьнан дена а гина хиллера уьш, кхуза х1оьънаш лено баьхкича. Шаьш кхузахь хьяьжк1ашна асар деш дара, бохуш дийцира цара. Т1аккха уьш бог1уш хилла. Схья а богий, х1оьънаш а ленадой, д1абоьлхуш хилла, – б1аьрг-нег1ар ца тухуш, ладобьгучу к1анте а хьоьжуш, дуьйцура Дадас. – Дуьххьара Гарабби веана хиллера, шеца итт эзар стаг а валош. Т1аккха цунна т1аьххье Варанци веана, ткъа эзар стаг валош. Хьяжал, эцца Коьжалган-дукъа кхаччалц схьавеана и шиъ. Т1аккха, еккхийна, д1авахийтина ший а, Делан ши мостаг!.

Дада ойланаша дїалецира. Иза гуш дара жимачу клантана. Шен гїайгїано Кана а кхолийра. Сихха юха а меттахвелира клант:

- Дада, цаьршиннан хїоьънаш муьлханаш ду хаьий хьуна?
- Дукха шера хаьа... Суна сан дендас, Мадага, дийцинера, со хьан хеннара волуш.
- Дада, хьо иштта жима а хилла? – цецвуйлура клант.
- Хилла, дера. Хьалха жима а хуьлий, тїаккха ма хуьлу воккха... клез-клезиг хууш, ма хаьа хїуманаш а... Хьажал, хїара кегий хїоьънаш Гараббис дитина, ткьа тїаьхьо веанчу Варанцис, вуьш кегий а хетта, кхин а даккхийнаш деана... Ткьа вай хїокху шина бле шарахь хїинца а кхарах дїацїандалаза ду.
- Іалелай, ма дукха хилла церан уьш, хиллий, Дада?

– Дера хилла-хїета, сан клант, дукха ма хилла... Босьха дїовш ма ду и хїоьънаш. Вайн латта бехдина цара... сакхте дина латта. Оцу хїоьънех дїовш а даьлла, дукха адам делла, даьхни хїаллакьхилла, цамгарш, уьнаш даржийна оцу босьхачу хїоьънаша... Дїадаха деза, массара а дїалахьо деза... – хорам гїертара логе, воккхачу стеган са а лосьцуш; клант а вацара клеззигчу гїайгїанехь...

Ламаз-хан яра тїехїоьттина яьлла. Кхаш тїера гїара-гїовгїа а жимъяла йоьллера: кха тїера нах Іиндагїашка боьллучух тера дара. Лахохь, чайн-балл долчохь, картолашна баьрзнаш дина а яьлла, шина йоьлаца хїоьттина хьалайогїу баба а гучуелира: ламазана сихъелла йогїура Асмарт шен чехка доцчу боларца. Царна гергахьа долчу Гехин ирзехь делкьа-ламазе кхойкхучу Яхьъян зевне аз а доладелира хаза. Дада а меттахьайра, шаьшшиннан кьамел дерзо дагахь. Кьамел чехкдаьккхина аьлла, Кана дагазацавалїята цунна цхьа хїилла хьеха дагадаера дендена:

- Кана, схьаладогїахьа соьга. Ас хьуна цхьа хаза хїума дагадаийтий?
- Баккьаленна а дийцахьа, Дада!.. – хазахетта, тохавелира цуьнан кьамело бодвина волу жима клант.

Денден кара шен корта а биллина, вохвелла, вижина Іаш волу Кана гїатта гїоьртира, амма Дадас сацийра.

– Ахь оцу айхьа схьалахьийначу хїоьънех ши оьла йиэ: даккхий хїоьънаш цхьана оьлане гулде, ткьа кегийнаш – вукху оьлане. Кхано, хьо схьалахьийна ваьлча, тїаккха дагардийр ду вайшимма, Гараббин хїоьънаш дукха ду, я Варанцинаш дукха ду хьожуш... – Іалелай, Дада, и ма хаза хїума ду... Хьалххе хїунда ца аьллера ахь соьга и?! – самукьадаьлла, хьалаиккхира Кана. Дадас, куьг а ласьцна, юха а шен кара дїавижийра: дендена шера гора шен кьамеле ладоьгїуш Іашшехь набаро тїеттїалето Канин блаьргаш. Цунах догїаьвжина, хьалагїатта сих а ца луш, да-а-йн коьртах куьг а хьоькхуш, клантана набкхетийта хьаьжира иза. Тїаккха, стенна делахь а, тїен а ца велла хаттар дїра кланте:

- Кана, ас хьайна бийцина и вайн кьоман турпалхой биц-м ца белла хьуна? Багарбехьа уьш Дадина цкьа юха а...

Набаро совсийна волу клант, чїеро санна, гїийла балдаш а хьедеш, волавелира:

– ... Шайх Мансур, Таймин Биболат... а-а-ъ, Бойсаглар, Іаълбаг-Хъаьжа... То... зар...кѣа... Ханпа... Нурадил... а-а-а-ъ...

Кхетта йолуш йоллура наб. КхидІа турпалхой багарбар-м хъовха, муьлхха кѣамел а эрна дуйла гуш дара дендена. Наб чІагІѣеллий хъажа дагахъ хаьттира цо кІанте:

– Ой-й, Кана, уггаре а коьртачех волу Асланбек Шерипов вицвелла хъуна?..

– Иза хІинца хъехош а вац... – ала ларийра кІант. Бакѣду, ша хІун аьлла-м ца хаьара цунна.

Меллаша айѣина-ваьхъна, чардакхан лахарчу гІат тІе экама охъавиллира дендас кІант.

ТІаккха, паргІат дагардеш, тІетуьйхира:

– Вижахъа хъайна, Кана ... Вижахъа, ког хецций... Хъайн ворхІе а да ваьхначу уьрдахъ, маьрша... цкѣа мукѣане а... Вайн-ваьчча вужур вара, хъан метта а хилла... Ахъ лехьорах и хІоьѣнаш кхачалур дац... уьш сан дендас Мадага а лехьийна шен заманахъ, ас а лехьийна... хъуна тІекхачалц массара а лехьийна... Хъол тІаьхъа богІучарна лехьо а дуйсур ду... Орам тесна-хетий цара?!.

* * *

Кана воккхахилира. Ишколе волавелира. Иза чекх а яьккхина, университетан истори а, меттанаш а Іамочу факультете деша а вахара, кхиамца иза а чекхъяьккхира. Цул тІаьхъа ишколехъ берашна хъийхира. Дада а вара гІоза-декѣал Дала шена елла хан йоккхуш. Дезткѣе кхаа шарахъ вехира Дада. Юх-юха а, кест-кеста а дора цара ширачух кѣамелаш... юкѣ-юкѣа Мадаган кхорехъ а, Коьжалган-дукѣахъ а хІоьѣнаш а лехъадора... Амма хІетахъ, жимачохъ, Дадас шена хъехна долу хІоьѣнаш дагардарх лаьцна кѣамел цкѣа а коьртера ца долура. Хуу-у-ш, хиира дерриге а. ХІетахъ Канина ца хаьара – хуийла а дацара – оцу муьрехъ Айдамиран тІаьхъенах волчу Іабдул-Хъаькиман кІанта Абузара цу хъокѣехъ талламаш дІахъош буйла а, цо «Еха буьйсанах» цІе йолу роман язѣеш юйла а... Дерриге а заманца девзар ду. Цхъадерш Дадас дуйцур ду Абузарна. Оцу романехъ деша йиш хир ю, хІетахъ Дадас беран матте а дерзош, шега дийцинарш.

Абузара яздийр ду:

«... – ХІаъ, Граббена дика евзара Нохчийн хъаннаш. Ши шо хъалха (1842 шарахъ – А.Д.) йоккхачу отрядаца цига гІоьртина иза цІонтаройн ШоІипа (Коьжалга-дукѣахъ – А.Д.) аьтта дІавахийтира. ХІетахъ 1800 салтичун дакѣа кхузахъ а дуйтуш, цхъакІеззигчу салташца хала кІелъаравелира иза...»

«...13 июлехъ 4 сахът долуш (1845 шарахъ – А.Д.) ДаьргІара меттахвелира Воронцов... Воронцов шен отрядаца Майр-Туьпехъа вахаволлу моттаделла ТІелхаг, ЦІоьнтарна уллехъ позици а лаьцна, чІагІвелира. Амма, отряд регІаца охъайолаелча, иза

Гезлой-Голе глертий хиъна, чехка цул хъалха а ваьлла, Шоьна а, Тпуртлн-Клотарна а юккъехъ долчу Кожалган-дукъахъ члагвелира... Кожалган-дукъахъ юха а болабелира къиза тлом. Кхузахъ лен чевнаш хилира граф Бенкендорфана, граф Гейденна, граф де Бальменна, эла Эристовна, барон Дельвига, полковникашна Бибиговна, Завалийскина... Краснина уллехъ Наполеонна тлехъ толам баккхаза висинчу инарла-адъютантан граф Воронцовн «Сухарийн экспедици» нохчийн хъаннашкахъ, йийсаре бигна байнарш боцурш, дуьххьалдла вийна 4 инарла а, 186 эпсар а, 4 эзар гергга салти а, обоз, яккхий тоьпаш а юьсуш, чекхъелира...»

* * *

Хъажахъ, Дадина хлетяхъ дуьйна хууш хилла-кх ма-дарра... Схъалаццал хан а йоцуш, хене терра кхетам а болуш хилла-кх Кана... Хинца а – воккхакхилча а – Кожалган-дукъахъ, Мадаган кхорехъ, хлоьънаш а лехъош, дlалелаш ву ... шех Дада а хилла...

Орга 2. 2019